

Linas Jokubaitis

MODERNIOJI POLITINĖ TEORIJA: TARP MOKSLO IR IDEOLOGIJS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
Tel. (8 5) 275 28 57
El. paštas: linasjokubas@gmail.com

Straipsnio tikslas – modernios politinės teorijos ir ideologijų santykio analizė. Ideologijų atsiradimas yra neatskiriamas nuo aktyvistinės ir scientistinės modernios politinės filosofijos laikysenos. Pastangos sukurti gamtos mokslų kriterijus atitinkantį politinių reiškinių pažinimą ir juo remiantis organizuoti politinę tikrovę vedė į spekuliatyvių dogmatiškų ideologinių sistemų kūrimą. Šios sistemos yra paradoksaliausios filosofinės minties ir religinės pasaulėjautos junginys. Politikos mokslų atsiradimas buvo neatšiejamas nuo tikėjimo, kad mokslinis politikos tyrimas padės išsilaisvinti iš politinės filosofijos tradicijos sukurtų ideologijų. Šis tikėjimas pasirodė esąs nepagrįstas. Šiuolaikiniai politikos mokslai egzistuoja neigdami galimybę atsakyti į pamatinius normatyvinius politikos klausimus. Modernios politinės filosofijos gimimą lydėjęs tikėjimas proto visagalybe šiandien pasiekė kitą kraštutinumą, kai politikos mokslininkai skelbia, kad visos vertybinės problemos negali būti atsakytos remiantis moksliniu metodu.

RAKTAŽODŽIAI: ideologija, mokslas, filosofija, religija, dogmatizmas, skepticizmas.

Ideologijos sąvokos reikšmė šiuolaikinėje politinėje teorijoje

Iki pat XIX a. diskusijos apie pamatinius politinius klausimus kuo puikiausiai apsiėdavo be žodžio „ideologija“. Ši sąvoka yra tapusi tokia populiari, kad neįmanoma

net pamėginti apžvelgti visų jos reikšmių. Šiuolaikinis žmogus be ideologijos sąvokos sunkiai galėtų išsiversti kalbėdamas ne tik apie politiką, bet ir apie religiją, moralę, meną ar dienos aktualijas. Kasdienėje kalboje šis žodis dažnai naudojamas polemiskai, kai siekiama pabrėžti oponento fanatišką įtikėjimą politinių doktrinų tiesa. Carlo Schmitto pastebėjimu, „visos politinės idėjos ir sąvokos turi poleminę prasmę; jų akiratyje – konkreti opozicija, jos yra susietos su konkrečia situacija“ (Schmitt 2009a: 31). Tai pagrindinė priežastis, dėl ko itin sunku pateikti universalų ir nešališką ideologijos sąvokos apibrėžimą. Politikos mokslininkai, siekiantys rasti objektyvų, neutralų ir universalų apibrėžimą, mano, kad gali pakilti virš politinių kovų, į jas žvelgti iš nepolitinės perspektyvos. Modernių politikos mokslų istorija rodo, kad tai abejotina nuostata. Ideologiškumas intuityviai suprantamas kaip kažkas nepragmatiško, nemoksliško ir neobjektyvaus, kaip tai, ko reikėtų vengti. Vis dėlto piliečiai ir politikai savo politinę tapatybę apibrėžia tapatindamiesi su kokia nors ideologija. Ideologijos sąvokos išpopuliarėjimas buvo lydimas tikėjimo, kad žmonės galės pasiekti ideologinių iškraipymų nepalietą tiesą. Šiandien šios sąvokos vartojimas paremtas įsitikinimu, kad kiekviena perspektyva yra suformuota įvairiausių socialinių, ekonominių ir istorinių faktorių, todėl visuomet priklauso nuo ideologinių prielaidų.

Visos svarbiausios šiuolaikinės politinės ideologijos yra neatskiriama modernios politinės filosofijos dalis. Ideologijos paaiškina, kas yra socialinė tikrovė, ir nurodo, kokiais principais remiantis ji turėtų būti tvarkoma. Leo Strausso teigimu, „kiekviena ideologija yra mėginimas pateisinti sau ar kitiems tuos veiksmus, dėl kurių jaučiamas poreikis juos pateisinti, t. y. kurie nėra akivaizdžiai teisingi“ (Strauss 2017: 151). Šiuolaikinių politikos mokslų nuolat akcentuojama perskyra tarp faktų ir vertybių yra svetima ideologinei mąstysenai. Šiuolaikiniai politikos mokslai dažniausiai remiasi ne visuomet išsakoma prielaida, pagal kurią, mokslas yra kažkas „neideologiško“, o ideologija – kažkas „nemoksliško“. Barry'is Barnesas yra teisus, kai pastebi, kad taip vertybių sritis dažnai tapatinama su ideologija (Barnes 1974: 125). Šiuolaikinėje politinėje sociologijoje ši nuostata yra tapusi beveik nekvestionuojama dogma. Politologai skelbia siekiantys pažinti faktus, o vertybinės problemas supranta kaip neprieinamas mokslo metodologijai, todėl bet kurie atsakymai į pamatinius vertybinius klausimus pradedami laikyti ideologiniais. Laikantis tokių nuostatų, visa politinės filosofijos tradicija priskiriama ideologijos sričiai ir ši disciplina tampa tik istorinio susidomėjimo objektu (Strauss 1964: 2, 6–9) Politikos mokslininkai skelbia, kad vertybinio pobūdžio klausimai negali būti atsakyti liekant šio mokslo ribose. Ideologijos užpildo šį vakuumą – liberalizmas, konservatizmas, anarchizmas ar socializmas pateikia visuminį tikrovės aiškinimą, nepaisantį vertybiškumo ir faktiškumo skirties. Ideologijos yra sistemiški rinkiniai

atsakymų į pamatinius klausimus apie žmogaus prigimtį, istorijos raidą ir politikos tikslus. Filosofavimas neatsiejamas nuo nuolatinio abejojimo ir nujautimo, kad žmogus nepajėgus pasiekti galutinių atsakymų į svarbiausius klausimus. Ideologijos pateikia galutinius ir neabejotinus tikrovės paaiškinimus bei planus, kaip ši tikrovė turėtų būti pertvarkyta.

Senovės pasaulyje ideologijų funkciją atlikdavo mitai. Iki Apšvietos epochos Vakaruose šį vaidmenį atliko krikščionybė, o filosofija ir mokslas vaidino menką vaidmenį tvarkant politinius reikalus. XVII a. žymėjo naujo požiūrio iškilimą¹: visuomenę jungiančiu veiksniu turi tapti filosofija ir mokslas, o tikėjimas privalo pasitraukti į privačią sferą (Strauss 1965: 3). Švietėjų pozicija galėjo atrodyti esanti santykinai neproblemiška tol, kol vyko kova su senuoju režimu. Ši kova leido suvienyti skirtingas politines orientacijas. Po Prancūzijos revoliucijos susilpnėjus politinėms Bažnyčios pozicijoms ir laipsniškai mažėjant socialiniam religijos vaidmeniui, pradėjo ryškėti esminių nesutarimų tarp skirtingų sekuliaraus racionalizmo politinių programų. Kovos tarp šių skirtingų visuomenės sutvarkymo planų pradėtos vadinti ideologiniais konfliktais. Schmitto manymu, ideologijos yra neatšiejamos nuo istorijos filosofijų. Vokiečių teisininkas istorijos filosofijas suprato kaip mėginimą „suteikti prasmę istorijai“, parodyti, kad ateities tendencijos yra kokios nors ideologijos pusėje (Schmitt 2007: 162–166)².

Modernios filosofijos politizavimas ir jo pasekmės

Modernios filosofijos ir mokslo iškilimas yra neatsiejamas nuo naujo žinojimo ir galios santykio supratimo įsitvirtinimo. Aiškiausiai šį naują ryšį tarp žinojimo ir galios apibūdina garsusis Franciso Bacono ir Thomaso Hobbeso šūkis *scientia potentia est*³ ar René Descartes'o pažadas, kad naujasis mokslas leisias žmonėms tapti „gamtos valdovais bei šeimininkais“ (Dekartas 1974: 139). Filosofija vis labiau pradeda tapatinti ne su kontempliatyviu gyvenimu, bet su siekiu užkariauti gamtą ir sukurti racionalius visuomeninius santykius. Šis filosofijos politizavimas neišven-

¹ Leo Straussas žvelgdamas iš politinės filosofijos perspektyvos teigia, kad „Apšvieta yra XVII–XVIII a. judėjimas, kurio ištakas aptinkame Descartes'o *Samprotavimuose* ir Hobbeso *Leviatane*“ (Strauss 2013: 10).

² Šią ideologijų kaip istorijos filosofijų kovą savo veikale *Geschichtsphilosophie und Weltbürgerkrieg. Deutungen der Geschichte von der Französischen Revolution bis zum Ost-West-Konflikt* išplėtojo Schmitto mokinys Hanno Kestingas. Jo pastebėjimu, ideologinių kovų pradžia sutampa su istorijos filosofijų iškilimu (Kesting 1959: vii–x; 15–24).

³ Moderni politinės filosofijos tradicija savo ištakomis siekia Niccolò Machiavellio mokymą apie *verità effettuale*. Šis mokymas turėjo didelę įtaką Bacono samprotavimams apie mokslo ir galios ryšį. Žymioji Bacono formulė *natura enim non vincitur nisi parendo* yra Machiavellio samprotavimų apie Fortūnos įveikimo būtinybę tęsinys.

giamai veda į jos autonomiškumo paneigimą: „[I]š pradžių filosofija buvo humanizuojantis amžinos tvarkos ieškojimas, todėl ji buvo grynas žmogaus įkvėpimo ir troškimų šaltinis. Nuo septynioliktojo amžiaus filosofija tapo ginklu, taigi, įrankiu“ (Strauss 2017: 49). Tęsdamos Bacono programą, įtakingiausios modernios filosofijos srovės siekia žinojimą pajungti visuomenei ir jos tikslams. Naujaisiais amžiais filosofija vis labiau „socializuojama“, ji nustoja būti asmeniniu išminties siekiu ir tampa kolektyvinėmis pastangomis užkariauti gamtą ir sukurti tobulą visuomenę.

Bacono *Instauratio Magna* programa neigia filosofijos autonomiją. Filosofija liko pažeminta iki tarnaitės vaidmens, kurį Viduramžiais jai suteikė teologija. Po daugiau nei tūkstančio metų subordinacijos teologijai filosofija Naujaisiais amžiais nesugrįžo prie savo klasikinės formos (Meier 2006: 59). XVI–XVII a. filosofija nustojo tarnauti religinei doktrinai ir pradėjo tarnauti žmonijos gerovei. Jos tikslu tapo Bacono *relief of man's estate* programos realizavimas. Kai filosofija pradeda tarnauti politinio gyvenimo racionalizacijai, filosofai neišvengiamai įsivelia į politinius konfliktus. Teisingos, laisvos ir racionalios visuomenės kūrimas įmanomas tik tada, kai tampa aišku, kas yra teisingumas, laisvė, protas. Vis dėlto kiekvienas filosofas turėtų pripažinti, kad neturi neabejotino šių dalykų pažinimo. Aktyvistinė Naujųjų amžių dvasia neatskiriama nuo troškimo pamatines problemas laikyti atsakytomis net tada, kai akivaizdu, kad nėra neabejotino atsakymo. Moderniai politinei filosofijai būdinga valia pamatines problemas laikyti išspręstomis dažnai tik užgožia jų problemiško suvokimą.

Naujosios fizikos pasiekimų akivaizdoje XVII a. vis labiau įsigalėjo įsitikinimas, kad sekant šio mokslo metodais galima rasti universalų politinių reiškinių sutvarkymo planą. Thomaso Hobbeso, Barucho Spinozos, Johno Locke'o ir jų pasekėjų bandymuose sukurti mokslinę politinę filosofiją aptinkame ideologinės mąstysenos ištakas: samprotavimai apie politiką darosi vis labiau priklausomi nuo įvairių spekuliatyvių prielaidų⁴. XVII a. politinė filosofija tampa neatskiriama nuo samprotavimų apie hipotetinę prigimtinę būklę, XVIII a. antroje pusėje ji darosi vis labiau priklausoma nuo įvairių istorijos filosofijų. Remiantis spekuliatyviomis prielaidomis, siekiama sukonstruoti filosofines sistemas, kurios pateiktų galutinį ir neabejotiną visų pamatinių politinių problemų paaiškinimą ir jų sprendimo planą. Tai veda prie didžiojo Naujųjų amžių politinės filosofijos tradicijos paradokso, kai, siekiant realizuoti Machiavellio „realistinę“ programą ir išvengti to, kas suprantama kaip klasikų „utopizmas“, ši tradicija dažnai pateikia itin utopiškus politikos pertvarkymo planus. Josephas Cropsey pastebėjo šį paradoksą marksizmo filosofijoje: „marksistinis materializmas pradeda pabrėždamas būtinybę pažinti empirinį žmo-

⁴ Ši problema plačiau aptarta mano straipsnyje „Mokslinės politinės filosofijos virtimas spekuliatyvia istorijos filosofija“ (Jokubaitis 2020: 24–35).

gų ir paradoksaliai baigia pateikdamas socialines preskripcijas, neturinčias jokio empirinio pagrindo ar precedento“ (Cropsey 1987: 809). Panaši problema būdinga ir liberaliai tradicijai, kurios pagrindimas Hobbeso, Spinozos ir Locke'o doktrinoje neatsiejamas nuo apmąstymų apie hipotetinę prigimtinę būklę. Ši problema būdinga daugeliui įtakingiausių modernybės politinės filosofijos srovių, kurios pabrėždamos savo prielaidų „realizmą“ dažnai pateikia itin utopiškus visuomenės pertvarkymo planus.

Siekis paversti politinę filosofiją ginklu kovojant už racionalios visuomenės sukūrimą vedė prie svarbių šios disciplinos transformacijų. Moderni politinė filosofija jau Hobbeso mąstyme nebėra gryna politinė „teorija“, ji tampa politine „technika“ (Habermas 1988: 42) arba „gaminimu“ (Hennis 1977: 43–5; Ottmann 2006: 265). Valstybė pradedama suvokti kaip sudėtingas mechanizmas, kurio veikimo perpratimas leidžia jį padaryti efektyvesnį. Modernios politinės filosofijos gimimas yra neatskiriama nuo tikėjimo, kad visa žmogiškųjų reiškinių įvairovė gali būti sutvarkyta remiantis keliais universaliais principais. Su Hobbesu prasidedanti modernioji politinės filosofijos tradicija grindžiama įsitikinimu, kad moralines ir politines problemas įmanoma išspręsti jų net neapmąsčius moralės ar politinės praktikos lygmeniu. Ši scientistinė laikysena, nepaisanti praktikos sferos specifikos, tampa būtina ideologijų įsitvirtinimo sąlyga.

Šis atitrūkimas nuo politinės tikrovės yra neišvengiamas gamtamokslinės perspektyvos išgalėjimo padarinys. Bandymai sekti gamtos mokslų modeliais veda į situaciją, kai politinė teorija nutolsta nuo tiesioginio politinių reiškinių patyrimo. Jį vis labiau išstumia įvairios teorinės konstrukcijos, kuriomis remiantis siekiama pateikti sistemišką politinių reiškinių paaiškinimą. Hannah Arendt pastebi, jog ideologinei mąstysenai būdinga tai, kad ji išsivaduoja iš juslėmis patiriamos tikrovės ir skelbiasi įžvelgianti „tikresnę tikrovę“, nepasiekiamą kasdieniam patyrimui (Arendt 1979: 470–471). Tokia pozicija – neišvengiamas scientistinės laikysenos padarinys, nes pastaroji grindžiama visišku kasdienio patyrimo nuvertinimu.

Bandymai sukurti gamtos mokslų kanonus atitinkančią politinę filosofiją savo dvasia svetimi Lordo Macaulay minčiai, kad „logika nepripažįsta kompromiso. Politikos esmė yra kompromisas“ (Macaulay 1866: 367). Moderniąją politinę filosofiją formuojantis gamtamokslinis mąstymas politiką siekia paversti racionalumo sritimi, kurioje nebeliktų vietos kompromisams. Ideologinė mąstysena neatsiejama nuo įsitikinimo, kad teisingas politinių reiškinių supratimas jau pasiektas, todėl belieka jį įgyvendinti praktikoje. Klasikinė politinė mintis buvo neatskiriama nuo praktinių problemų apmąstymo. Ideologijos yra pagrįstos įsitikinimu, kad turint tikslų teorinį politikos supratimą, nebereikia praktinio patyrimo. Ši moderni pozicija leidžia knyginį žinojimą apie politiką pradėti suvokti kaip svarbesnį už tą,

kuris gaunamas aktyviai dalyvaujant politiniame gyvenime⁵. Tokia nuostata veda prie minties, kad jokios politinės patirties ir tik teorinį jos pažinimą turintis asmuo gali geriau išmanyti politiką nei iškiliausi valstybininkai. Nuo praktinės filosofijos tradicijos atitrūkusi politinė filosofija, sekdamą gamtos mokslų metodais, jau XVII a. pradėjo kurti itin ambicingas, tačiau tuo pačiu ir itin dogmatiškas sistemas. Šios sistemos tapo svarbiausių modernųjų ideologijų prototipais.

Ideologijos kaip politinės religijos

Visos ideologijos – dogmatiškos. Kiekviena politinė ideologija yra sistemiškas atsakymų rinkinys. Filosofiniai ieškojimai neatskiriami nuo atvirumo pamatinėms problemoms, bet jie virsta ideologijomis, kai pradedama neabejoti, kad rasti galutiniai atsakymai į šiuos pamatinius klausimus. Strausso nuomone, „filosofija yra ne kas kita kaip tikras problemų suvokimas (*awareness*). Neįmanoma mąstyti apie šias problemas, nepradedant linkti prie kokio nors sprendimo, prie vieno ar kito tipinio sprendimo. Vis dėlto tol, kol nėra išminties, visų problemų sprendimo akivaizdumas liks mažesnis nei pačių problemų akivaizdumas, todėl filosofas nustoja būti filosofu tą akimirką, kai „subjektyvus tikrumas“ sprendimu tampa stipresnis nei šio sprendimo problemiško suvokimas. Šią akimirką gimsta sektantas“ (Strauss 2000: 196). Filosofas siekia išminties, jis privalo žinoti, kad atsakymai visuomet yra abejotini⁶. Ideologas mano turįs tam tikrus galutinius atsakymus į pamatinius klausimus.

Kaip idėjų sistemos, ideologijos dažnai gali būti sudėtingos, tačiau galiausiai priklauso nuo kelių pamatinių dogmų apie žmogų, jo prigimtį ir politiką. Provokuojanti Friedricho Nietzsche's mintis, jog „ką reikia iš pradžių įrodyti, to vertė menka“ (Nyčė 1991: 510), yra tikslus ideologinės nuostatos apibūdinimas. Anar-

⁵ Strausso pastebėjimu, „Prigimtinė viešoji teisė ketina pateikti tokį visuotinai galiojantį politinės problemos sprendimą, koks, manoma, galėtų būti visuotinai pritaikomas praktikoje. Kitais žodžiais saktant, kai, pasak klasikų, tikrajai politinei teorijai iš esmės reikia, kad ją tuojau pat papildytų praktinė valstybės veikėjo patirtis, pati naujo tipo politinė teorija sprendžia kartinę praktinę problemą, t. y. problemą, kokia santvarka yra teisinga čia ir dabar. Taigi lemiamai svarbiu požūriu nebereikia nuo politinės teorijos besiskiriančio valstybės valdymo meno. Šio tipo mąstymą galime vadinti „doktrinieriškumu“ ir, pasakysime, kad doktrinieriškumas pirmą kartą pasirodė politinėje filosofijoje [...] septynioliktame šimtmetyje“ (Strauss 2017: 218–219). Strausso vartojama sąvoka „doktrinieriškumas“ yra beveik sinonimiška „ideologiškumui“.

⁶ Thomas Pangle'as šį filosofijos supratimą apibūdina kaip „zetetinį skepticizmą“ (Pangle 2006: 32). Toks Strausso filosofijos supratimas yra neatsiejamas nuo polemikos su moderniai politinei minčiai būdingu dogmatizmu. Strausso zetetinis skepticizmas žymi bandymą sugrįžti prie sokratiško filosofavimo (Zuckert 2008: 188). Tokio pobūdžio filosofavimas yra pastanga rasti vidurio kelią tarp radikalaus skepticizmo ir dogmatizmo.

chistų ideologija pagrįsta tikėjimu prigimtiniu žmogaus gerumu, o autoritarines doktrinas grindžia įsitikinimas, kad žmogus yra pavojinga būtybė. Liberalai mano, kad privatinė nuosavybė – tai laisvės ir pažangos pagrindas, o marksistai moko, kad jos panaikinimas – būtina teisingos visuomenės sąlyga. Pamatiniai ideologijų principai negali būti įrodyti, jais tiesiog tikima. Ideologų tikėjimo negali sužlugdyti nei faktai, nei argumentai. Filosofinė tradicija neatsiejama nuo pamatinių klausimų kėlimo ir nuolatinio jų permąstymo. Hanso-Georgo Gadamerio teigimu, „klausti – reiškia atverti. Tai, ko klausama, atvertį sudaro atsakymo neparengtumas. Klausiamasis dalykas, kol gims konstatuojamas ir galutinis sakymas, turi dar kyboti ore. Klausimo kėlimo esmė ir yra šitaip atverti klausiamojo dalyko problemiškumą. [...] Kiekvienas tikras klausimas reikalauja šio atvirumo“ (Gadamer 2019: 363). Įtakingiausios politinės ideologijos yra Gadamerio apibūdintos laikysenos priešingybė, nes tai uždaros parengtų atsakymų sistemos. Filosofija negali sau leisti būti dogmatiška, tačiau ideologijoms dogmatizmas yra būtina jų egzistavimo sąlyga.

Prancūzijos revoliucija žymėjo masinių ideologinių sąjūdžių epochos pradžią. Svarbiu šio įvykio aspektu buvo pastangos išlaisvinti politinį gyvenimą iš krikščionybės įtakos. Revoliucionierių maištas prieš krikščionybę neretai įgaudavo religinio fanatizmo pobūdį. Edmundas Burke'as, polemizuodamas su revoliucijos principais, pastebėjo, kad šis įvykis buvo filosofinių doktrinų ir religinio entuziazmo mišinys: „*Tai yra doktrinos ir teorinės dogmos revoliucija. Ji kur kas panašesnė į tuos pokyčius, kurie buvo įvykdyti religiniais pagrindais, juose prozelitizmo dvasia sudaro esminę dalį*“ (Burke 1866: 319). Įtakingiausios šiuolaikinę politinę praktiką Vakarų pasaulyje formuojančios ideologijos yra sekuliarios, dauguma jų neigiamai vertina religiją, kuri suvokiama kaip pažangą stabdantis veiksnys⁷. Ryškiausiai tokios nuostatos pavyzdį aptinkame Karlo Marxo mokyme, kuris neatsiejamas nuo minties, kad išsivadavimas iš religijos – būtina žmonijos išsilaivsinimo sąlyga. Ideologijos yra filosofinės vaizduotės kūrinys, tačiau rimta politine jėga jos tampa tik tuomet, kai žmonės jomis pradeda tikėti kaip religijų tiesomis. Masinių ideologinių politinių sąjūdžių atstovai apeliuoja į doktrinas, kurias laiko filosofinėmis ar mokslinėmis, tačiau jų santykis su šiomis doktrinomis yra artimesnis religiniam entuziazmui.

Komentuodamas Prancūzijos revoliucijos ir komunistinių režimų patirtį Philipp'as Benetonas pastebėjo svarbių panašumų tarp religinės ir ideologinės mąstysenos: „ideologija yra išgelbėjimo pažadas ir kovos doktrina, neabejotinai ir nediskutuotinai laikomas žemiško išgelbėjimo pažadas, kuris turi būti realizuotas

⁷ Neretai mėginama derinti tradicinius religinius mokymus su įvairiomis ideologinėmis doktrinomis. Dažniausiai tokių sintezių paieškos virsta pastangomis religinius mokymus integruoti į kokios nors ideologijos rėmus. Išlaisvinimo teologijos ar amerikietiško stiliaus neokonservatizmo pavyzdžiai rodo, kad krikščionišką mokymą galima integruoti į radikaliai skirtingas pasaulėžiūras. Vis dėlto beveik visuomet kyla abejonių, ar tokių sintezių kaina nėra autentiškų religinių mokymų išsižadėjimas.

revoliuciniais veiksmais dabartinėje istorijoje. Tokia ideologija – tai visų pirma sekuliarus milenarizmas, kuris dedasi žinojimu ir siekia monopolizuoti teisėtą nuomonę“ (Beneton 2010: 170). Kuo labiau ideologizuojami politiniai konfliktai, tuo labiau jų fanatizmas, dogmatizmas ir nepakantumas primena blogiausios reputacijos religinį fanatizmą. Ryškiausias ideologinio konflikto pavyzdys buvo Šaltasis karas, žymėjęs sekuliarių *cujus regio ejus religio* principo sugrįžimą nauju pavidalu. Ideologinių konfliktų intensyvumas niekuo nenusileidžia religinių konfliktų intensyvumui. Abiem atvejais itin dažnai pradedama tikėti absoliučiu principų teisingumu, o politiniai oponentai suvokiami kaip kažkas, su kuo nėra prasmės ieškoti politinių kompromisų (Schmitt 2009a: 68; Kesting 1959: 77, 85). Kiekviena ideologija gali tapti rimta politine jėga tik tada, kai piliečiai ja pradeda tikėti besąlygiškai, kai ji tampa minias valdančiu „mitu“ (Sorel 1999: 22–24, Schmitt 2010: 80–89). Modernių revoliucionierių artumą religinei pasaulėjautai rodo tai, kad jie turi šventas knygas ir kankinius, nuolat kalba apie idėjinę ortodoksiją ir būtinybę plauti ideologijas naudojant propagandą⁸.

XIX a. žymėjo intensyvų vadavimąsi iš dvasinės krikščionybės valdžios, tačiau šis procesas pirmoje amžiaus pusėje dažnai buvo lydimas suvokimo, kad religingumas yra būtina visuomenės gyvenimo dimensija. Tokio pobūdžio nuostatoms didelę įtaką darė Jean-Jacques'o Rousseau svarstymai apie politinę religijos funkciją. Jis buvo įsitikinęs, kad jokia visuomenė negali egzistuoti be tikėjimo, todėl kalbėjo apie pilietinės religijos būtinybę: „[E]gzistuoja grynai pilietinis tikėjimo išpažinimas, jo straipsnius turi nustatyti suverenai, ir ne kaip religijos dogmas, bet kaip bendro gyvenimo taisyklės, be kurių negalima būti nei geru piliečiu, nei ištikimu pavaldiniu“ (Ruso 1979: 261). Rousseau samprotavimai apie pilietinę ir žmogaus religiją⁹ padarė didelę įtaką XIX a. pirmos pusės mąstytojams. Henri de Saint-Simono nebaigtas rašyti „Naujosios krikščionybės“ (*Nouveau christianisme*) mokymas žymi pastangas plėtoti Rousseau žmogaus religijos doktriną. Jo mokinys Auguste'as Comte'as skelbė savąją žmonijos religijos versiją. Naujų religijų būtinybė buvo suvokiama kaip kylanti iš dvasinės valdžios vakuumo, susidariusio po krikščionybės atsitraukimo (Lubac 1998: 231; Schmittb 2009: 92–96). Sekuliarių politinių religijų išpažinėjai tiki ne asmeniniu Dievu, o abstrakčiais principais: sekuliariose politinėse idėjų

⁸ Richardas Weaveris mano, kad propagandos terminas išpopuliarėjo po 1622 m., popiežiui Grigaliui XV įkūrus *Congregatio de Propaganda Fide* (Tautų evangelizavimo kongregaciją) (Weaver 2000: 302).

⁹ Rousseau buvo įsitikinęs, kad autentiškas ir tradicijos neiškraipytas krikščioniškas mokymas yra žmogaus religija: „[V]adinasi, lieka žmogaus religija, arba krikščionybė, bet ne dabartinė, o evangelijos, kuri visiškai skiriasi nuo pirmosios. Pagal šią religiją, šventą, kilnią ir tikrą, žmonės – vieno dievo vaikai, visi laiko save broliais, o juos jungianti visuomenė lieka gyvuoti ir po jų mirties“ (Ruso 1979: 258).

sistemose klasė, rasė, tauta ar žmonija¹⁰ pradeda užimti Dievui priklausiusią vietą ir tampa aukščiausiu politinę veiklą legitimuojančiu principu.

Didžioji dalis piliečių neturi laiko, noro ar gebėjimų mokslui ir filosofijai, todėl ideologijos atlieka svarbią tikrovės supaprastinimo funkciją. Nepaisant keletą amžių besitęsiančių pažadų, tikėjimas, kad politika gali tapti tiesos ir racionalumo sfera, Vakarų pasaulyje vis dar lieka santykinai stiprus. Sumažėjusį tikėjimą tradicinėmis religijomis politinėje sferoje dažnai kompensuoja tikėjimas sekuliaromis politinių idėjų sistemomis. Viduramžiais dauguma europiečių buvo krikščionys, neišmanę teologinių tikėjimo subtilybių, tačiau tai jiems netrukde būti tikinčiais. Šiandien panaši laikysena būdinga daugumai piliečių, kurie savo politines pažiūras apibrėžia tapatindamiesi su kokia nors ideologija, kurią dažnai išmano itin paviršutiniškai. Įtakingiausios šiuolaikinę politinę praktiką formuojančios ideologijos yra paradoksalus elitistinio intelektualizmo ir masinio tikėjimo, racionalizmo ir voliuntarizmo junginiai. Ideologijų pateikiamas žmogaus ir istorijos aiškinimas visuomet yra sudėtingos tikrovės supaprastinimas. Jacobas Burckhardtas su neslepia baime prognozavo *terribles simplificateurs* epochą. Reikia pripažinti, kad ši prognozė išsipildė ir tiksliai apibūdina šiuolaikinių Vakarų demokratijų praktiką.

Marksistinė ideologijos kritika ir jos paradoksai

Georgas Wilhelmas Friedrichas Hegelis Prancūzijos revoliuciją suprato kaip Apšvietos filosofinių principų įgyvendinimą: „Nuo to laiko, kai Saulė šviečia danguje ir aplink ją sukasi planetos, dar neregėta, kad žmogus atsistotų ant galvos, t. y. remtųsi savo mintimi ir į ją atsižvelgdamas tvarkytų tikrovę. Anaksagoras pirmas pasakė, kad voūc (protas) valdo pasaulį, tačiau tik dabar žmogus prisipažino, kad mintis privalo valdyti dvasinę tikrovę“ (Hegelis 1990: 463). Prancūzijos revoliucija nesukūrė racionalios ir teisingos visuomenės, su ja prasidėjo kovos tarp skirtingų sekuliarių visuomenės sutvarkymo planų. Kuo labiau politika darėsi priklausoma nuo filosofinių doktrinų, tuo intensyvesni tapo nesutarimai tarp skirtingų politinių programų atstovų. Pastangos politiką padaryti filosofiškesnę ar moksliškesnę ne tik nepadėjo išspręsti konfliktų, bet padarė juos dar intensyvesniais. Laikotarpis po 1848 metų Europos revoliucijų žymėjo galutinį šiuolaikinių politinių ideologijų

¹⁰ Apibendrinamas šią tendenciją Schmittas rašė: „tuo mastu, kuriuo imanencijos filosofija ir didingiausia sisteminė jos architektūra – Hegelio filosofija – išlaikė Dievo sąvoką, ji Dievą įtraukia į pasaulį, o teisę ir valstybę kildina iš objektyvaus proto imanencijos. Tarp kraštutinių radikalų ėmė dominuoti nuoseklus ateizmas. Šį sąryšį ryškiausiai suvokė kairieji vokiečių hegelininkai. Tai, kad Dievo vietą turi užimti žmonija, jie pareiškė ne mažiau ryžtingai už Proudhoną“ (Schmitt 2014: 67–68).

susiformavimo etapą. Daugelis kovojančių pusių pradėjo skelbti, kad jų ideologija yra racionali ar net gali būti įrodyta moksliskai ir geriausiai atitinka istorijos raidą. Komentuodamas socializmo istoriją Schmittas pastebėjo, kad „tik tuomet, kai socializmas save pradėjo suvokti kaip moksliską, jis pradėjo tikėti turintis iš esmės neklystamos tiesos garantiją ir būtent tuomet socialistai pradėjo kalbėti apie teisę į prievartos naudojimą“ (Schmitt: 2010: 65). Kuo labiau politinės partijos skelbė be-siremiančios filosofija ir mokslu, tuo daugiau abejonių kilo dėl filosofijos ir mokslo galimybių išspręsti politinius ginčus.

XIX a. antra pusė žymėjo politinės filosofijos tradicijos prestižo mažėjimą ir spartų besiformuojančių socialinių mokslų prestižo didėjimą. Ideologinių konfliktų akivaizdoje stiprėjo tikėjimas, kad filosofinis politinių problemų svarstymas turėtų tapti praeities reliktu ir jį turėtų pakeisti mokslinis jų tyrimas. Pradėta manyti, kad mokslinis visuomenę valdančių dėsnių pažinimas gali išvaduoti nuo nevaisingų filosofinių ginčų, neišvengiamai vedančių į ideologinius konfliktus. Auguste'o Comte'o sociologijos mokslo projektas ar Emile'io Durkheimo samprotavimai apie „socialinius faktus kaip daiktus“ rodė tikėjimą, kad visuomenės reiškinių pažinimas gali būti pakeltas iki gamtos mokslų aiškumo ir tikslumo lygio. Nuo XVII a. iškiliausi politinės filosofijos atstovai pradėjo skatinti tikėjimą, kad filosofijos ir mokslo sąjunga gali sukurti racionalią visuomenę, tačiau nesibaigiantys konfliktai tarp skirtingų filosofinių visuomenės sukūrimo planų sukėlė iki tol nematytas ideologines kovas. Formuojantis socialiniams mokslams vis labiau įsigalėjo tikėjimas, kad politinė filosofija veda į neišsprendžiamus ginčus, nes nesilaiko mokslinio metodo¹¹.

Ideologijos kritikos tradicija neįsivaizduojama be Marxo filosofinio indėlio. Marksizmas yra neatsiejamas nuo įžvalgos, kad žmogų ir visuomenę tiriančių mokslų kuriamas socialinių ir politinių procesų supratimas gali būti prasmingas tik tada, kai yra integruojamas į teisingą istorijos raidos supratimą. Marxo politinės ekonomikos kritika pagrįsta mintimi, kad nesugebėdamas išvelgti ekonominių kategorijų istoriskumo šis mokslas pradeda kurti tikrovę iškraipantį visuomenės ir politinių procesų vaizdą. Kapitalistinėje visuomenėje egzistuojantis ekonomikos mokslas taiko šioje visuomenėje egzistuojančias pamatines kategorijas. Tokios kategorijos kaip „pelnas“, „palūkanos“ ir „atlyginimas“ pradedamos vartoti neat-sižvelgiant į jų istorinę kilmę. Sukuriama iliuzija, kad tai universalios ir nekintamos kategorijos (Cropsey 1987: 805). Politinės ekonomikos kritika – tik vienas

¹¹ Kai manoma, kad mokslinis metodas yra tai, kas leidžia atskirti tikrą žinojimą nuo netikro, metodo problema tampa pamatine. Tai reiškia, kad socialiniai mokslai, norėję išvengti filosofinių spekuliacijų, visuomet liks nuo jų priklausomi. Pastangos „užmiršti“ tokią priklausomybę nuo filosofinių interpretacijų ypač ryškios pozityvistinėje tradicijoje.

ryškiausių marksistinės ideologijos kritikos pavyzdžių. Ši kritika pagrįsta įžvalga, kad visuomenę ir žmogų tiriantys mokslai skelbia pateikiantys objektyvų socialinės tikrovės pažinimą, tačiau iš tikrųjų dažnai atlieka ideologinę funkciją – sukuria iškreiptą tikrovės supratimą. Pasak žymiosios Maxo Weberio tezės, mokslo pažanga žymi „pasaulio atkerėjimą“, o Marxas puikiai matė, kad filosofinės sistemos ar įvairūs žmogų ir visuomenę tiriantys mokslai taip pat gali atlikti ideologinę pasaulio užkerėjimo funkciją.

Marxo doktrinoje visas dvasinis žmogaus gyvenimas – mokslas, religija, filosofija, menas, moralė ir papročiai – aiškinami kaip ideologinis antstatas, atitinkantis gamybinių jėgų išsivystymo lygį. Idėjos materialistinėje istorijos sampratoje – tik išvestinis dalykas. Šis požiūris žymi visos nuo Platono iki Hegelio dominavusios „idealistinės“ filosofijos atmetimą (Krüger 1965: 63). Pripažinus, kad visa žmogaus veikla ir žinojimas yra istoriškai kintantis materialinių santykių atspindys, darosi sunku kalbėti apie visuomenės ir politikos pažinimą, nepriklausantį nuo ideologinių iškraipymų. Skelbdami, kad žinojimas – tai materialinių santykių išvestinė, marksistai turėtų pripažinti, kad jų pretenzijos į absoliutų ir ideologinių iškraipymų nepaliestą žinojimą yra nepagrįstos. Būdami nuoseklūs jie turėtų pripažinti, kad jų doktrina – tokia pat istoriškai reliatyvi kaip ir visos kitos doktrinos. Skelbiant visos žmogaus mąstysenos priklausomybę nuo istorinio konteksto, darosi neįmanoma teigti, kad kažkokiu būdu įmanoma pasiekti absoliutų ir nekintantį pamatinių problemų sprendimą. Iškyla klausimas: kaip įmanoma marksistinė filosofija, išvengianti ideologinių paklydimų, jei to nepavyko išvengti visai ankstesnei filosofinei tradicijai?

Marksistinė ideologijos kritika priklauso nuo Hegelio istorijos filosofijai būdingo pamatinio nenuoseklumo: „Hegelis mokė, kad kiekviena filosofija yra konceptuali savo laiko dvasios išraiška, ir vis dėlto, suabsoliutindamas savo laiką, savo filosofinę sistemą laikė absoliučia tiesa; jis manė, kad jo paties gyvenamasis laikas yra istorijos pabaiga, taigi absoliutus momentas [...] Bet negalima tiesiog tarti, kad gyvenama arba mąstoma absoliučiu momentu; kaip nors dar reikia parodyti, kokių būdu galima atpažinti patį absoliutų momentą“ (Strauss 2017: 44). Marxui visos ankstesnės filosofijos – tai nuolat besikeičiančių materialinių santykių produktas. Kintantys gamybiniai santykiai generuoja skirtingas filosofijas, kurios nėra nei teisingos, nei klaidingos. Vis dėlto Marxas tiki, kad jam pavyko pažinti transistorinę tiesą, kuri yra nebe reliatyvi, o absoliuti. Jis buvo įsitikinęs, kad visos ankstesnės filosofijos buvo tik ribotos savo epochos išraiškos, jam vieninteliu pavyko pasiekti ne tik visos žmonijos istorijos, bet ir jos ateities pažinimą. Tai neabejotina mesianistinio mąstymo apraiška (Löwith 1949: 44–45, Taubes 2009: 184–188). Marxas apie žmonijos istoriją kalba taip, tarsi galėtų ją stebėti iš šalies, iš perspektyvos, kuri tuo

pačiu metu būtų ir istorinė, ir transistorinė. Pabrėždami istorinę politikos dimensiją ir jos priklausomybę nuo materialinių sąlygų, marksistai savo doktrinai daro išimtį, kai skelbia, kad Marxui pavyko pasiekti nuo visų ideologinių determinacijų nepriklausantį istorijos raidą valdančių dėsnių pažinimą.

Dauguma ideologijos kritikų atkartoja šį pamatinį marksistinės filosofijos nenuoseklumą: skelbiama, kad mąstymas yra istorinio proceso, socialinių, ekonominių ir daugybės kitokių sąlygų produktas, tačiau kiekvienas ideologijos kritikas savo poziciją pristato kaip nepriklausomą nuo ideologinių iškreipimų. Vadinamoji „įtarumo hermeneutika“ šiuo atveju turi būti pritaikyta ir patiems įtarinėtojams. Marksistinės ideologijos kritikos privedimas iki galutinių išvadų tolygus jos suvedimui *ad absurdum*, nes pasidaro neįmanoma kalbėti apie perskyrą tarp tiesos ir ideologijos. Marxas puikiai suprato, kad teorinė ideologijų kritika – nepakanama, nes ideologijos įveikimas tegali būti realizuotas politinėje praktikoje. Šiuo požiūriu jis yra nuoseklesnis už savo pasekėjus, kritikuojančius įvairias ideologines mistifikacijas, bet dažnai nebeturinčius siekio sukurti visuomenę, kurioje nunykus susvetimėjimui išnyktų ir ideologija. Marksistinę tradiciją tęsiančios ideologijos kritikos yra pagrįstos prielaida, kad kritikas tikrovę gali stebėti iš nešališkos perspektyvos, kuriai atsiveria „gryna“ ir neiškraipyta tiesa. Vieną iš ankstyviausių įžvalgų apie tai, kad žmogaus mąstymas negali išsivaduoti iš ideologinių iškreipimų, randame Karlo Mannheimo veikalė *Ideologija ir utopija (Ideologie und Utopie)*. Marksistinė ideologijos kritika neatsiejama nuo pastangų demaskuoti objektyvumu ir neutralumu besimaskuojančias doktrinas. Mannheimas radikalizavo šią kritiką. Jo nuomone, ideologijų kritika turi būti taikoma ne tik politiniams oponentams, bet ir socialiniams mokslams. Jeigu visas pažinimas yra istoriškai determinuotas, politikos mokslai – taip pat tik viena iš daugelio istoriškai determinuotų žinojimo formų. Politikos mokslai egzistuoja konkrečioje socialinėje tikrovėje, todėl juos determinuoja šiose visuomenėse veikiančios galios bei valdžios santykiai. Mannheimo veikalas pasirodė beveik prieš amžių, tačiau jo pamatinė problema lieka itin aktuali šiuolaikiniuose politikos moksluose. Šių mokslų atstovai nuolat diskutuoja apie ideologijas, tačiau dažniausiai tai daro nepaaiškindami, kaip įmanomas ideologinių iškreipimų išvengiantis visuomenės tyrimas, kuris visuomet nulemtas visuomenėje vykstančių procesų. Šiuolaikiniame politikos moksle nerasime jokio patikimo kriterijaus, kuris leistų atskirti „tiesą“ ir „ideologiją“¹².

¹² Tedas Bentonas ir Ianas Craibas pažymi, kad šiuolaikiniuose socialiniuose moksluose, kurie akcentuoja diskurso svarbą, ideologijos kategorija yra beveik išnykusi, nes manoma, kad „būdas, kuriuo žmonės mato pasaulį, ir yra pasaulis“ (Benton, Craib 2011: 112). Pagal tokią nuostatą, socialiniuose moksluose „ideologijos“ ir „tiesos“ perskyra yra tapusi atgyvena.

Modernios filosofijos atsiradimas neatskiriamas nuo Baconui ir jo sekėjams būdingo įsitikinimo, kad žinojimas yra galia. Marksistinėje filosofijoje ši tezė kartojama pabrėžiant pavergiančią žinojimo galią, tačiau marksistai tiki, kad, nepaisant tarnavimo dominuojančioms galioms, filosofija gali tapti išvaduojančia jėga, padėsiančia sukurti tobulą visuomenę. Marxo įkvėpta kova su ideologijomis neatsiejama nuo vilties, kad žmonija pajėgi sukurti teisingą visuomenę, kurioje nebeliks jokių ideologinių mistifikacijų. Plėtodami marksistinę ideologijos kritikos tradiciją, modernieji politikos mokslai siekė apvalyti ją nuo akivaizdžiai nemokslinių jos elementų – spekuliacijų apie istorijos raidą ir ją valdančius dėsnius ar nuo mokyimo apie beklasės visuomenės sukūrimą. Atsisiūčius šių marksistinių ideologijos kritikos prielaidų, išskyla nauja problema – pasidaro neįmanoma prasmingai kalbėti apie išlaisvinantį politikos mokslų potencialą. Michelis Foucault mėgo kartoti Bacono tezę apie žinojimo ir galios santykį, tačiau ją interpretavo pabrėždamas, kad žinojimas visuomet priklauso nuo galios santykių. Moderni politinė filosofija ir iš jos išaugę šiuolaikiniai politikos mokslai įsivėlė į kovas dėl visuomenės pertvarkymo ir taip sukompromitavo filosofijai ir mokslui būtiną nešališkumą¹³. Tai itin svarbi daugelio įtakingiausių modernios politinės filosofijos srovių problema: pernelyg išitraukdama į ideologines kovas už naujos tobulos visuomenės kūrimą politinė filosofija virsta ideologija, o nutoldama nuo praktinių visuomenės reikalų tvarkymo, ji transformuojasi į tuščias akademines diskusijas, nebeturinčias ryšio su politine tikrove.

Šiuolaikiniuose politikos moksluose bet kokiai normatyvinei politinei teorijai priskiriamas ideologijos statusas. Ši dogma – tai viena pamatinių šiandienos politinės teorijos dogmų. Bet kokį filosofinį kalbėjimą apie vertybes ar tikslus politologai laiko ideologiniu. Filosofijos tapatinimas su ideologija įsigali tada, kai užmirštama, jog ji pirmiausiai yra tiesos ir išminties siekimas, o ne kokia nors išbaigta doktrina ar sistema (Strauss 1988: 11). Siekiant politinę filosofiją paversti galia, kuri leistų sutvarkyti visą politinę tikrovę, nuo XVII a. pradėtos kurti įvairiausios politinės minties sistemos, pretendavusios į totalinį tikrovės paaiškinimą, ir šios sistemos tapo svarbiausių šiuolaikinių ideologijų prototipais. Scientistinės modernios politinės minties tendencijos vedė prie tikėjimo, kad žmonija gali išsivaduoti iš religijos, tačiau patirtis rodo, kad šiuolaikinėse visuomenėse daugumos žmonių santykis su politinėmis idėjomis dažnai būna religinis. Didėjant socialinių mokslų prestižui XIX a. užgimusi viltis, kad šie mokslai pateiks patikimą politinių reiškinių

¹³ Komentuodamas šią beikoniškos mokslo programos raidą Herbertas Marcuse rašė: „[M]okslinis metodas, vedęs į vis efektyvesnę gamtos valdymą, *per* valdžią gamtai ėmė teikti tiek grynąsias sąvokas, tiek instrumentus vis efektyvesnei žmogaus valdžiai kito žmogaus atžvilgiu“ (Marcuse 2014: 181).

pažinimą, pasirodė esanti abejotina, nes šiandien perskyra tarp „socialinių mokslų“ ir „ideologijos“ laikoma tik scientistinės ideologijos produktu.

Šiuolaikinius politikos mokslus grindžia įsitikinimas, kad bet kokie bandymai rasti atsakymus į normatyvinius klausimus visuomet bus ideologiniai. Tokia mintis politikoje dažnai padeda plisti iracionalistinėms tendencijoms, nes su ja įsitvirtina dogma, kad neįmanomas mokslinis atsakymas į pamatinius politinius klausimus, o pasirinkimas tarp tikslų ir vertybių tėra subjektyvus ir todėl aklas kiekvieno individo pasirinkimas. Moderni politinė teorija nuo pat savo atsiradimo pažymėta tikėjimo, kad mokslinio metodo naudojimas siekiant pažinti politinius reiškinius leis žmonijai išsivaduoti iš iliuzijų, prietarų, ideologijų. Vis dėlto daugybė į mokliškumą pretendavusių politinių doktrinų paradoksaliai tik prikūrė vis naujų ideologijų bei dogmų. Šiuolaikinė politologija ypač neatspari šių naujų dogmų atžvilgiu dėl savo susvetimėjimo su filosofine tradicija.

Gauta 2020 05 11
Priimta 2020 11 24

Literatūra

- Arendt, H. 1979. *The Origins of Totalitarianism*. San Diego: Harcourt Brace & Company.
- Barnes, B. 1974. *Scientific Knowledge and Sociological Theory*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Beneton, P. 2010. *Politikos mokslo įvadas*, vertė E. Belskytė. Vilnius: Mintis.
- Benton, T., Craib, I. 2011. *Philosophy of Social Science: The Philosophical Foundations of Social Thought*. United Kingdom: Palgrave MacMillan.
- Burke, E. 1866. “Thoughts on French Affairs”, in *The Works of the Right Honourable Edmund Burke, Vol. IV*. Boston: Little Brown and Company, p. 315–377.
- Cropsey, J. 1987. “Karl Marx”, in Cropsey, J., Strauss, L. (Eds.) *History of Political Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dekartas, R. [Descartes, R.] 1978. „Samprotavimas apie metodą“, vertė G. Bartkus ir P. Račius, in Dekartas, R. *Rinktiniai raštai*, sudarė R. Ozolas. Vilnius: Mintis, p. 99–149.
- Gadamer, H.-G. 2019. *Tiesa ir metodas. Pamatiniai filosofinės hermeneutikos bruožai*, vertė A. Tekorius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Habermas, J. 1988. “The Classical Doctrine of Politics in Relation to Social Philosophy”, in Habermas, J. *Theory and Practice*, translated by J. Viertel. Boston: Beacon Press, p. 41–81.
- Hegel, G. W. F. 1990. *Istorijos filosofija*, vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis.
- Hennis, W. 1977. „Politik und praktische Philosophie“, in Hennis, W. *Politik und praktische Philosophie. Schriften zur politischen Theorie*. Stuttgart: Klett-Cotta, p. 1–130.
- Jokubaitis, L. 2020. „Mokslinės politinės filosofijos virtimas spekuliatyvia istorijos filosofija“, *Problemos*, 97: 24–34. DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.97.2>
- Kesting, H. 1959. *Geschichtsphilosophie und Weltbürgerkrieg. Deutungen der Geschichte von der Französischen Revolution bis zum Ost-West-Konflikt*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Krüger, G. 1965. *Grundfragen der Philosophie. Geschichte, Wahrheit, Wissen*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Löwith, K. 1949. *Meaning in History: The Theological Implications of the Philosophy of History*. Chicago: University of Chicago Press.

- Lubac de, H. 1998. *The Drama of Atheist Humanism*, vertė E. M. Riley ir A. E. Nash. San Francisco: Ignatius Press.
- Macaulay, T. B. 1866. History of England. *The Works of Lord Macaulay Vol 2*. New York: D. Appleton & Co.
- Marcuse, H. 2014. *Vienmatis žmogus*, vertė K. Kirtiklis. Vilnius: Kitos knygos.
- Meier, H. 2006. "The History of Philosophy and the Intention of the Philosopher: Reflections on Leo Strauss", in Meier, H. *Leo Strauss and the Theologico-Political Problem*, translated by M. Brainard. New York: Cambridge University Press, p. 53–74.
- Nyčė, F. [Nietzsche, F.] 1991. „Stabų saulėlydis“, vertė A. Šliogeris, in Nyčė, F. *Rinkiniai raštai*, sudarė A. Rybelis. Vilnius: Mintis, p. 497–585.
- Ottmann, H. 2006. *Geschichte des politischen Denkens. Die Neuzeit. Von Machiavelli bis zu den großen Revolutionen. Band III/1*. Stuttgart/Weimar: J. B. Metzler Verlag.
- Pangle, T. 2006. *Leo Strauss – An Introduction to His Thought and Intellectual Legacy*. Baltimore: John Hopkins University.
- Ruso, Ž. Ž. [Rousseau, J.-J.] 1979. „Apie visuomenės sutartį, arba Politinės teisės principai“, in Ruso, Ž. Ž. *Rinkiniai raštai*, vertė L. Skūpas. Vilnius: Mintis, p. 135–263.
- Schmitt, C. 2007. „Drei Möglichkeiten eines christlichen Geschichtsbildes“, in *Hans Blumenberg / Carl Schmitt: Briefwechsel. 1971-1978. Und weitere Materialien*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, p. 161–166.
- Schmitt, C. 2009a. *Der Begriff des Politischen*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Schmitt, C. 2009b. *Donoso Cortes in gesamteuropäischer Interpretation*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Schmitt, C. 2010. *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Schmitt, C. 2014. *Politinė teologija. Politinė teologija II*, vertė A. Gailius. Vilnius: Versus aureus.
- Sorel, G. 1999. *Reflections on Violence*, translated by T. E. Hulme. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strauss, L. 1964. *The City and Man*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Strauss, L. 1965. *Spinoza's Critique of Religion*, translated by E. M. Sinclair. New York: Schocken.
- Strauss, L. 2000. *On Tyranny: Revised and Expanded Edition, Including the Strauss – Kojève Correspondence*, edited by Gourevitch, V., Roth, M. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Strauss, L. 2013. „Philosophie und Gesetz: Beiträge zum Verständnis Maimunis und seiner Vorläufer“, in Strauss, L. *Gesammelte Schriften: Band 2: Philosophie und Gesetz – Frühe Schriften*, H. Meier (Hrsg.). Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler Verlag, p. 3–124.
- Strauss, L. 2017. *Prigimtinė teisė ir istorija*, vertė A. Radžvilienė. Vilnius: Tyto Alba.
- Taubes, J. 2009. *Occidental Eschatology*, translated by D. Ratmoko. Stanford: Stanford University Press.
- Weaver, R. M. 2000. "Propaganda", in Weaver, R. M. *In Defense of Tradition: Collected Shorter Writings of Richard M. Weaver, 1929–1963*, edited by T. J. Smith. Carmel: Liberty Fund, p. 300–311.
- Zuckert M., Zuckert C. 2008. *Leo Strauss and the Problem of Political Philosophy*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Linas Jokubaitis

MODERN POLITICAL THEORY: BETWEEN SCIENCE AND IDEOLOGY

Summary

The aim of the article is the analysis of the relationship between modern political theory and ideology. The genesis of modern ideologies is inseparable from the activist and scientific stance of modern political philosophy. Attempts to create an explanation of political phenomena that would match the precision of natural sciences and therefore reorganize politics on the basis of such explanations led to the creation of speculative ideological systems. These systems are a paradoxical fusion of philosophical thought and religious relationship with political ideas. The birth of political sciences was inseparable from the belief that scientific study of politics would help to liberate politics from the grip of ideologies that were produced by political philosophers. Today we can see that this belief was unfounded. Contemporary political sciences deny any possibility of finding rational answers to fundamental normative questions in politics. The founding of the modern tradition of political philosophy was inextricable from a very optimistic belief in the omnipotence of reason. Contemporary political theory has reached a very different extremity: political scientists base their research on the assumption that value questions cannot be answered by staying within the realms of science. The paper consists of three parts: in the first part, the main presuppositions of modern political philosophy are analyzed. The affinity between religion and political ideologies is then interpreted in the second part. The last part analyzes the problematic nature of the concept of ideology in contemporary political theory.

KEYWORDS: ideology, science, philosophy, religion, dogmatism, skepticism.